

KAS ON MINEVIKUIGANDID KURITEGEVUSE AINSAKS
PÕHJUSEKS NSV LIIDUS?*

I. R e b a n e

Õigusteaduse doktor
TRÜ kriminoloogia laboratoorium

Ei ole vist vaja hakata pikemalt seletama, miks meie kriminoloogia-alastel ettekandehommikutel pööratakse suurt tähelepanu kuritegevuse põhjustele ja kuritegevuse ärahoidmise vahenditele. Need on kriminoloogia peamised küsimused, kuna kriminoloogia ongi teadus kuritegevuse põhjustest ja selle ärahoidmise vahenditest.

Nähtavasti ei ole vaja ka rõhutada, et kuritegevusvastane võitlus on seda efektiivsem, mida suuremad on meie teadmised kuritegevuse põhjustest. Asi seisneb selles, et kuritegevust saab ära hoida ainult selle põhjuste likvideerimisega või vähemalt nende toime piiramisega. Et seda teha, peab neid põhjusi teadma. On kuritegu juba toime pandud, ei saa teda enam olematuks teha.

Kõik see tundub endastmõistetavana. Teadlased peavad uuringu kuritegevuse põhjusi, justiitsala praktilised töötajad aga kõrvaldama need. Paraku on häda selles, et kuritegevus ikka veel ei kao. Milles on siis viga, et kuritegevusvastane võitlus Nõukogude riigi enam kui 50 aasta kestel pole andnud oodatud tulemusi? Kas on meie teadmised ikka veel liiga kasinad või ei ole võitlust kuritegevuse vastu peetud õigesti?

---

* 26. jaanuaril 1969 peetud ettekanne.

Mis puutub kuritegevusvastasesse võitlusesse, siis on siin tõepoolest tehtud vigu. Eelkõige tuleb märkida, et võitlust on pahatihti peetud ka oletatava kuritegevuse vastu. Ma ei hakka siinkohal puudutama üldtuntud fakte - süü- tute Nõukogude kodanike represseerimist rahvavaenlaste pähe. Võib tuua teise, markantsema näite. Kolmekümnendatel aastatel oli rajoone, kus kuni pool kolhooside ja külanõukogude esimeestest mõisteti süüdi ametialase lohakuse eest, kuigi oleks olnud alust nendest enamiku suhtes piirduda vaid distsiplinaarvastutusele võtmisega.¹ Loomulikult juhtis see tähelepanu kõrvale võitluselt tõelise kuritegevuse vastu. Äärmiselt negatiivselt kajastus kuritegevusvastases võitluses ka õigusliku praktika ebajärjekindlus ja kampaanialikkus. Kümme korda on meie riigis muutunud seadusandlus näiteks kodupuskari ajamise karistatavuse küsimuses, korduvalt kriminaal- ja administratiivkorras jälitatava pishuligaansuse piiritlemises, kõnelemata kohtupraktika järskudest kõikumistest karistuspoliitikas.² Kõik see takistas õiguskorra kindlustamist ning stabiilsete õiguslike tõekspidamiste kujunemist kodanike teadvuses, kuigi sellel oleks olnud erakordselt suur tähtsus nende käitumise reguleerimisel.

Kui vaadata kuritegevuse põhjuste teaduslikku uurimist, siis pole siingi välditud olulisi vigu. Neljakümnendatel aastatel jõuti arusaamisele, et kuritegevuse põhjused nõukogude ühiskonnas peituvad minevikuigandites inimeste teadvuses ja kapitalismimaade olemasolus. Kiiresti kujunes see seisukoht üldtunnustatuks ning paljude aastate kestel piirdutigi selle kõige üldisema teesiga. Kuritegevuse põhjust ei uuritud sotsioloogilisest aspektist ning peamine: see tees ei tulenenud konkreetsete kuritegude põhjuste uurimisel saadud andmete üldistamisest, vaid tal oli aprioorne iseloom.

---

¹ Vt. Криминология. М., 1968, стр. II4.

² Vt. Н.Ф.Кузнецова. О понятии преступности и ее основных чертах - "Вестник МГУ. Серия XII. Право." 1966, №6, стр. 44.

Pealiskaudsust ja üldsõnalisust kuritegevuse põhjuste käsitlemisel soodustas kriminaalstatistika puudumine ja ega praegugi ole asi selles osas märgatavalt paranenud. Pealiskaudsus ja üldsõnalisus olid tingitud neil aastail levinud tegelikkuse lakeerimise tendentsidest ja elus esinevate puuduste kinnimätsimisest. Minevikuigandeid vaadeldi isoleeritud nähtusena ega jõutud nii kaugemale, et seletada, millistest konkreetsetest ühiskondlikest protsessidest sõltub nende igandite püsimine. Tõsi, väideti, et minevikuigandid inimeste teadvuses on tingitud teadvuse mahajäämisest inimeste ühiskondlikust olemisest või siis raja tagant meieni kandunud välispropagandast. Kuid sellelgi teesil ei olnud erilist väärtust tegelikus töös.

Tõepoolest, missuguseid praktilisi järeldusi võiks teha kuritegevuse põhjuste käsitlemisel eespool toodud plaanis? Nähtavasti peaks nõudma, et piirataks nõukogude inimeste välissuhteid või isoleeritaks ühel või teisel viisil minevikuigandite kandjad meie maal. Kuid vaevalt on võimalik nõukogude ühiskonna kõigi liikmete igasuguste välissuhete keelustamine. Ilmselt ei ole käesoleval ajal mõeldav ka minevikuigandite kõigi kollete isoleerimine maa seespool. Võiks teha ka järelduse, et inimeste teadvus tuleb tõsta nende ühiskondliku olemise tasemele. Kuid sellisel üldsõnalisel soovitusel ei oleks rohkem väärtust kui säärasel ebakonkreetsel rekomendatsioonil, nagu seda on nõue tõhustada kõigi vahenditega kuritegevusvastast võitlust. Ometi on kuritegevuse põhjuste uurimise eesmärgiks kuritegevuse profülaktika konkreetsete vahendite programmi väljatöötamine. Ja nii kaobki kõnesoleva seisukoha juures suurel määral praktiline perspektiiv võitluses kuritegevuse põhjuste vastu.

Teadusliku mõtte edasine areng meie maal on toonud ja peab veelgi tooma olulisi korrektiive kontseptsiooni, mille kohaselt kuritegevuse põhjuste probleem nõukogude ühiskonnas ammendub minevikuiganditega inimeste teadvuses ja kapitalismimaade olemasoluga. Teadlaste tähelepanu on õigustatult hakanud kõitma kuritegevuse põhjuste struktuuri küsi-

mus. Paraku uuritakse peamiselt üksikute kuritegude toimepanemise põhjuste struktuuri.³ Kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjuste struktuuri ei ole aga seni veel sügavamalt analüüsitud. Ometi on ilmne ja see arvamus hakkab juurduma üha laiemalt, et analoogiliselt üksikute kuritegude põhjustele moodustavad ka kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjused terve faktorite kompleksi.

Siinkohal tuleb selguse mõttes lühidalt peatuda kuritegevuse ja üksikkuritegude põhjuste käsitlemise metoodoloogilistel alustel. Lähtuda tuleb sellest, et kuritegevuse põhjused on ühtlasi üksikkuriteo põhjused. Kuid need põhjused avalduvad üksikkuriteo toimepanemisel kordumatus individuaalsuses ja konkreetsuses. Peale selle võivad üksikkuriteo toimepanemist kaastungida põhjused, mis kuritegevusele tervikuna, kuritegevusele kui massilisele sotsiaalsele nähtusele ei olegi iseloomustavad. Teiselt poolt on aga üksikkuritegude põhjused oma üldistuses hõlmatud kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjustest.

Üsikkuriteo vahetuks põhjuseks on inimese tahteakt - tema otsus toime panna kuritegu või käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil. Ning üksikkuriteo põhjuste uurimisel tulebki lähtuda sellest vahetust, üksikkuriteole kui konkreetsele nähtusele spetsiifilisest põhjusest. Seejuures aga vaatleme me ühtlasi ka neid asjaolusid, millest kuriteo subjekti tahteakt on omakorda tingitud. Teiste sõnadega: üksiku kuriteo põhjusti käsitleme me kuriteo subjekti tahteakti prisma.

Kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjuste uurimisel talitame me teisiti. Me abstraherume suurel määral subjekti tahteaktist, lähtume ühiskondliku elu olulistest protsessidest ja vaatleme, kuidas on nendest tingitud kuritegevus kui massiline sotsiaalne nähtus, lõpptulemuses

---

³ Väärtusliku panuse sellesse uurimisse on andnud V.N. Kudrāvtsev. Vt. В.Н.Кудрявцев. Причинность в криминологии. (О структуре индивидуального преступного поведения). М., 1968.

aga ka asjaolud, mis mõjutavad kuriteo subjekti tahteakti. Järelikult uurime me kuritegevuse põhjusi ühiskondliku elu oluliste protsesside prisma.

Minevikuigandid inimeste teadvuses (ja ka kapitalismi-
maade olemasolu) võib vaadelda nii kuritegevuse kui ka üksikute kuritegude toimepanemise põhjuste aspektist. Seejuures on väljaspool kahtlust, et nii minevikuigandid kui ka kapitalismi-
maade olemasolu tõepoolest põhjustavad meie ühiskonnas kuritegevust.

Kui minevikuigandeid inimeste teadvuses käsitleda üksikute kuritegude toimepanemise põhjuste plaanis, siis teritame me tähelepanu igandite kausaalsusele inimese tahteakti suhtes ja järelikult vaatleme neid esijoones psühholoogiliste faktoritena. Psühholoogilisest aspektist on aga minevikuigandid inimeste teadvuses nende teatavad vaated ja tõekspidamised, motiivid ja eesmärgid, mõtlemislaad ja harjumused. Säärastena aga võivadki nad tingida inimese sellise tahteakti, mis on kuriteo toimepanemise vahetuks põhjuseks. Piisab, kui siinkohal mainida vaid niisuguseid minevikuigandeid inimeste teadvuses, nagu seda on kasuahnus, egoism või hoolimatus kaaskodanike ja üldsuse huvide vastu.

Kuid vaadeldes selles plaanis minevikuigandeid inimeste teadvuses kui konkreetsete kuritegude põhjusi, ei saa me siiski selgust küsimuses, miks mõned inimesed panevad minevikuigandite mõjul toime kuritegusid, teised aga mitte, s. t. miks minevikuigandid ei tingi kuritegusid alati. Ei ole ju näiteks iga inimene, kes on ahne ja egoist, kes, nagu öeldakse, "jookseb pika rubla järele", veel kurjategija. Säärase inimese käitumine võib väliselt jääda ka seaduslikkuse raamidesse. Näiteks on minevikuiganditest kahtlemata nakatatud inimene, kes ei tee midagi tasuta, kes keeldub teist kodanikku abistamast, kui talle ei osutata vastuteenet, kes annab oma asju kasutada ainult raha eest ning kes hoidub kõrvale ühiskondlike ülesannete täitmisest. Kuid kriminaalseaduse seisukohast ei saa talle sageli teha etteheiteid.⁴ Eelne-

⁴ Vt. lähemalt I. Rebane. Varastati... Mis edasi? Tallinn, 1967, lk. 14-15.

vast peab tegema järelduse, et minevikuigandid saavad olla vaid üheks faktoriks kuritegude toimepanemise põhjuste hulgas.

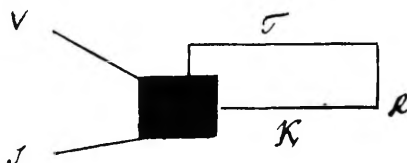
Kuid tõusetub ka teine küsimus, ja nimelt: kas minevikuigandid on üldse iga kuriteo toimepanemise üks põhjusi. Küllap on vist üsna raske leida minevikuigandeid säärase kuritegude toimepanemise põhjuste hulgas, nagu seda on: autoavarii tekitamine üleväsimuse tõttu juhil, kes pingutab kiireloomulise veose õigeaegseks kohaletoimetamiseks; ettevaatamatuse tõttu üliiraske kehavigastuse tekitamine joobnule, kes tänaval tülitab kodanikku, kui viimane, õigesti arvestamata oma lihaste jõudu, joobnu nii tugevasti eemale tõukab, et see, kukkudes asfaldile, saab peaju põrutuse; alaealise poolt hädakaitsepiiride ületamine tugeva hingelise erutuse seisundis; ametialane lohakus, tingituna sellest, et ametiisik unustab perekondlike murede tõttu tutvumast oma tegevust reguleeriva instruksiooniga; ema tundest poja vastu viimase raskest kuriteost teatamata jätmine; selle õpiku vargus, mida üliõpilane eksami eel ei saanud ei raamatukogust ega ka osta kauplusest, sest ebapiisav tiraaž oli läbi müüdnud jne.

Näidete toomist võiks jätkata. Kuid on niigi selge, et kõigi nende kuritegude põhjuste viimine minevikuigandite ühise nimetaja alla muudaks selle mõiste täiesti formaalseks ja praktiliselt ka sisutuks. Näib, et see, mida me mõtleme minevikuigandite all inimeste teadvuses, ei ole toodud kaasustes küll olnud kausaalne kuriteo subjekti tahteakti - otsuse suhtes toime panna kuritegu või käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil. Enamat selgust kõnesolevasse küsimusse võiks aga tuua suure arvu kuritegude subjektiivse külje üksikasjalik kriminoloogiline uurimine. Kuid sääraseid uurimisi seni ei ole. Olgu märgitud, et TRÜ kriminoloogia laboratoorium kavandab praegu niisugust uurimist Tartu linnas ja rajooni ning vabariigi kohtupraktika alusel.

Selleks et jõuda üksikute kuritegude toimepanemise põhjusteni nende kogumis, tuleb sügavalt tundma õppida inimese

psüühilist struktuuri, tema käitumist määravaid faktoreid ning eelkõige inimese tahteakti kujunemist. Ja just siin, otsustavas lõigus jääb meil teadmistest puudu, eriti psühholoogia valdkonnas.

Nõukogude kriminoloog prof. V.N. Kudrätsev toob oma teoses "Põhjuslikkus kriminoloogias"⁵ järgmise skeemi:

Mustaks kastiks skeemil on inimese teadvus, mis kujundab otsuse käituda (K) kuritegelikku tagajärge (R) põhjustaval viisil. Inimese tahteakti mõjutavad seejuures kolmesugused tegurid: väliskeskkonnast tulevad mõjud, kaasa arvatud situatsioon (V), isiksuse struktuur (I) ja kujutus eeldatavast tagajärjest, s. t. selle tagasiside (T) inimese teadvusega. Kui arvestada, et isiksuse kujunemine on väga keeruline protsess ja ka väliskeskkonna mõjud inimese teadvusele on väga komplitseeritud, siis on mõistetav, et see, mis toimub tema teadvuses otsuse vastuvõtmisel käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil, on meile suurel määral ikka veel terra incognita ja seda mitte ainult kriminoloogidele, vaid ka sotsioloogidele, nagu see nähtub filosoofiakandidaat M. Titma ettekandest,⁶ samuti psühholoogidele ja inimesele endale. Piisab, kui märkida, et 50 eluaasta kestel võtab inimene vastu umbes 10 tuhat triljonit informatsiooniühikut, mis tema teadvus talletab ja töötleb ning mis ühel või teisel määral te-

⁵ В.Н.Кудрявцев. Указ. соч., стр. II7.

⁶ On avaldatud käesolevas kogumikus.

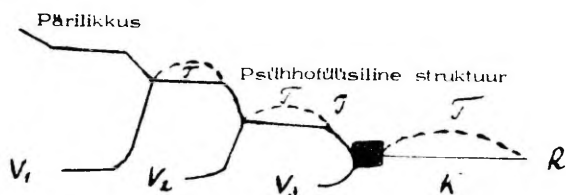
da kujundavad. See tohutu väliskeskkonnast saabunud informatsioonihulk, talletatuna inimese teadvuses ning kinnistatuna tema isiksuses, avaldab mõju inimese käitumisvariandi valikule ühes või teises konkreetses situatsioonis kogu tema hilisema elu kestel, kaasa arvatud olukorrad, milles panakse toime kuritegu. Kurjategija isiksuses ja kuritegu vahetult tinginud tahteaktis kontsentreerub nagu fookuses kogu tema senine elu, kõik mõjud, mida ta varem on vastu võtnud, ning ka situatsioon, milles ta kuriteo toime paneb.

Siinkohal tekib küsimus, kas ja missugust osa etendab inimese bioloogiline ja psüühiline struktuur tema käitumise määramisel ning sealhulgas ka kuritegude toimepanemisel.

Nõukogude kriminaalõiguse teoorias ning eriti kriminoloogias on see küsimus viimasel ajal muutunud vaieldavaks. Peab arvama, et kurjategija bioloogilise ja psüühilise struktuuri iseärasusi ei saa siiski täies ulatuses välja lülitada kuriteo toimepanemise mehhanismi analüüsimisel. Kahtlemata võib bioloogilise ja psüühilise struktuuri eripära mõjutada kuriteo subjekti tahteakti ja seega kuuluda kuriteo toimepanemise põhjuste kompleksi. On näiteks üldiselt teada, et mida noorem on inimene, seda suuremat osa etendab kuriteo toimepanemisel eest tingitud eripära. Iseküsimus on, et see eripära ei välista võimalust kriminaalõiguslikult vastutusvõimelisel inimesel endal otsustada, kuidas talitada ühes või teises olukorras, ning ise kindlaks määrata oma käitumine, kuna selle võimaluse puudumisel ei kuulu ta üldse kriminaalvastutusele. Järelikult, kuigi bioloogilise ja psüühilise struktuuri eripära ei ole kuriteo toimepanemisel fataalne, pole ka mingit alust väita, et kuriteo subjekti tahteakt ei võiks olla sellest struktuurist kaastingitud. Ühtlasi tuleb aga märkida, et bioloogilise ja psüühilise struktuuri mõju inimese käitumisele võib konkreetsel juhul olla väga erinev ning ühel või teisel määral oleks võimalik olnud seda sotsiaalsete faktorite, eelkõige aga sihikindla kasvatamise abil minimeerida.

On näiteks silmanähtav, et juhul, kui nooruk varastab detaile raadiovastuvõtja monteerimiseks, on siin määravaks eest tingitud huvi. Juhtub sagedasti, et säärast noorukit pole lihtsalt õpetatud talitsema oma soove ning keegi ei olegi talle olnud negatiivseks eeskujuks või mürgitanud tema teadvust minevikuiganditega. Vastava kasvatusliku mõjutamise abil oleks võimalik olnud säärast kuritegu ära hoida.

Kuritegude toimepanemise põhjuste struktuurist parema kujutluse saamiseks pole liigne esitada ka järgmine prof. V.N. Kudrjvtsevi⁷ skeem:

Nagu kõik muud skeemid, nii lihtsustab ka esitatud skeem tegelikkust. Ta näitab vaid konkreetse kuriteo põhjuste struktuuri: iga kuritegu on kaht liiki faktorite - väliskeskonna (V_1, V_2, V_3) ja isiksuse (I) vastastikuse toime tulemus, mis tingib kuriteo subjekti otsuse käituda kuritegelikku tagajärge (R) põhjustaval viisil. Seejuures kujuneb ka isiksus kaht liiki faktorite - väliskeskonna ja inimese psühhofüüsilise eripära koostoimel. Seega iseloomustab konkreetse kuriteo põhjusi faktorite paljus.

Seisukoht, mille järgi kuriteo toimepanemise põhjusi on enam kui üks, ei tähenda hoopiski mitte, et nad kõik on võrdkaalulised. On olulisi ja teisejärgulisi põhjusi. Ka tuleb vahet teha kuriteo vahetu põhjuse ning lähemate ja kaugemate põhjuste vahel. Vahetul põhjusel - kuriteo subjekti tahteaktiil - me juba peatusime. Lähemad põhjused

⁷ В.Н. Кудрявцев. Указ. соч., стр. 21.

kutsuvad otseselt esile kuriteo subjekti tahteakti. Lähemateks põhjusteks on kuriteo toimepanemisele eelnev situatsioon, milles võib peituda ka kuriteo ajend, ning inimese isiksuse teatav struktuur. Kaugemate põhjuste mõjul aga kujuneb inimese isiksus sääraseks, et ta teatavas situatsioonis otsustab käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil.

Selgusele jõudmine kuriteo toimepanemise põhjuste struktuuris ei ole küllaldane nende põhjuste iseloomustamiseks sisuliste tunnuste alusel. Kuriteo toimepanemise põhjuste struktuuri analüüsist järeldub aga, et nende hulgas kuulub kuriteo toimepanemise lähemate või kaugemate põhjustena väga oluline koht v ä l i s k e s k k o n n a m õ j u d e l e . Kuidas aga piiritleda väliskeskonna neid mõjusid, mille tagajärjel inimene nimelt kuriteo toime paneb, väliskeskonna säärastest mõjudest, mis ei ole kuriteo toimepanemise suhtes kausaalsed, sellele küsimusele kuriteo põhjuste struktuuri analüüs ei vasta.

Kuriteo toimepanemise põhjuste hulgas on üldreeglina eriti kaaluv koht väliskeskonna nendel mõjudel, mille toime kujuneb inimese isiksus. See seletub kahe asjaoluga. Esiteks on võimalik, et kuriteo subjekti otsus käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil ei ole välisest situatsioonist üldse kaastungitud. Vastupidi, juhtub tihti, et kurjategija, näiteks sotsialistliku vara riisuja, loob ise kuriteo toimepanemiseks soodsa olukorra. Ka on võimalik kuriteo toimepanemine nähtava välise ajendita. Ning teiseks - ja see on veelgi olulisem - kuriteo toimepanemise otsuse võivad esile kutsuda sääraseid välised asjaolud, mis on täiesti kooskõlas meie õiguskorraga ning mille kõrvaldamiseks puudub igasugune vajadus, näiteks sõjaväeülemuse põhjendatud nõudlikkus alluva suhtes, mis ajendab viimast toimepanema isikuvastast kuritegu. Eelnevast järeldub, et kuriteo põhjused ja nimelt kaugemad põhjused, pidid esinema juba enne kuriteo toimepanemise vahetu ajendi tekkimist.

Nõukogude kriminoloogid ja ka kriminalistid käsitlevad

kuriteo toimepanemise kaugemate põhjustena üksnes neid väliskeskonna mõjusid, mis on tinginud isiksuse ebasoodsa, eeskätt v ä ä r a k õ l b e l i s e k u j u n e m i s e : puudused koduses ja koolikasvatuses, ühiskondlike organisatsioonide töös, irdumine töökollektiivist, elukondlikud raskused jms. Kõigist neist on palju kõneldud ja siinkohal puudub vajadus sellel küsimusel pikemalt peatuda. Kuid on ilmne, et ebasoodsalt, ebaharmoniliselt, kõlbeliselt vääralt võib arendada ka inimene, kes ei puutugi kokku minevikuligandite kandjatega.

Inimese kõlbeline isiksus saab harmooniliselt kujuneda üksnes teda ümbritseva objektiivse tegelikkuse baasil, kooskõlas selle progressiivsete arengutendentside ning reaalsete võimalustega, mida tegelikkus kätkeb. Kõlbelise "mina" harmooniliseks arenguks on samuti vajalik antud isiku õige kujutlus objektiivse tegelikkuse tingimustest, olemasolevatest raskustest ja tulevikuperspektiividest, arusaamine sotsiaalsetest väärtustest, selgus oma kohast ühiskonnas ja mikrogrupis, samuti ka suhetest kaaskodanikega ning lõpuks äratundmisele jõudmine oma elu eesmärkidest ja võimalustest. Seda harmoonilist arengut võib häirida kooskõla puudumine inimese asendi, tema olemise ning objektiivse tegelikkuse reaalsete võimaluste ja arengutendentside vahel, näiteks raskuste kuhjumise tagajärjel isiklikus elus. Disproportsioonid võivad tekkida ka selle tulemusena, et isiku kujutlused ei vasta tegelikkusele või ta ei leia oma kohta ühiskonnas ja kollektiivis, alahindab ennast või on endast liiga kõrgel arvamusel. Säärased disproportsioonid võivad kaasa tuua kõlbelise "mina" väärearangu ja sisaldavad mitmesuguseid konfliktikoldeid.

Siiski on isiksuse kõlbeline vääreareng vaid kuriteo toimepanemise potentsiaalne põhjus. Kõlbeliselt vääralt arenenud inimene ei püüa kaugeltki mitte alati lahendada kuriteo toimepanemise teel konfliktikoldeid, millest me eespool kõnelesime. Inimese kõlbeline vääreareng muutub kuriteo toimepanemise põhjuseks üksnes siis, kui ta on saavutanud tea-

tava astme, teatava tugevuse. Kõlbelise väärarengu seda kvantiteeti väljendatakse kirjanduses terminiga " a n t i - v õ i a s o t s i a a l n e h o i a k " .

Anti- või asotsiaalse hoiaku all mõeldakse inimese sää-
rast sisemise valmisoleku seisundit, millest sõltub tema
käitumislaid ja nimelt kuriteo toimepanemine konkreetsetes
situatsioonides. Anti- ja asotsiaalse hoiaku erinevus on see-
juures kvantitatiivne. Esimene on selgemini väljendatult
ühiskonnavaenulik, teise puhul jääb puudu vaid isiksuse po-
sitiivsetest kõlbelistest omadustest, eelkõige aga tähele-
panelikust suhtumisest üldsuse ja kaaskodanike huvidesse.
Kõige selgemini väljendub inimese antisotsiaalne hoiak te-
ma kuritegeliku orientatsiooni⁸ näol.

Kirjanduses on mõnikord kritiseeritud anti- või asot-
siaalse hoiaku kontseptsiooni sellepärast, et see ei se-
leta, miks kõlbeliselt vääralt arenenud inimene paneb to-
me nimelt kuriteo ning ei piirdu üksnes amoraalse käitumi-
sega. Kuid sellest kontseptsioonist loobumiseks pole siis-
ki põhjust. Nagu selgub gruusia psühholoogide (D.N.Uznadze
ja tema koolkond) uurimistest, on hoiaku konstruktsioon va-
jalik selleks, et seletada inimese käitumise mehhanismi.
Ning on ilmne, et psühholoogilisest aspektist vajab ka se-
letamist, miks kuriteo subjekt mitmesugustest võimalikest
käitumisvariantidest valib nimelt kuriteo toimepanemise.
Iseküsimus on, kas kurjategija anti- või asotsiaalne hoiak
on tingitud just kõlbelisest väärarengust.

I.I. Karpets ja A.R. Ratinov leiavad, et kuriteo toime-
panemise ja ka kuritegevuse põhjuseks on mitte anti- või
asotsiaalne hoiak, vaid d e f e k t i d i n i m e s e
v õ i m i k r o g r u p p i d e õ i g u s t e a d -
v u s e s . Naa märgivad, et sellepärast on vaja uurida
õigusteadvuse struktuuri ja selle deformeerumist kurjate-
gijate juures, pöörates tähelepanu nii õiguslikele veendu-

---

⁸ Vahet hoiaku ja orientatsiooni vahel teeb I.S. Kon.
Vt. M.C.Кон. Социология личности. М., 1967, стр. 27-28.

mustele - õiguslikele vaatele ja õiguslikele emotsioonidele - kui ka õiguslikele harjumustele. Eelnevast tulenevalt rõhutavad nad vajadust uurida õigusteadvuse kriminoloogilist aspekti.⁹

Mis puutub vajadusesse uurida õigusteadvuse kriminoloogilisi aspekte, siis on see kahtlemata olemas. Meie laboratooriumi töös on see olnud kõigi plaaniliste uurimiste üks suundi.¹⁰ Vastava programmi ja meetodika alusel olen seda üliõpilaste abiga ka isiklikult juba alates aastast 1962 teinud ning oma trükitud töödes ka teoreetiliselt käsitlenud.¹¹ Kahtlemata on ka õige, et defektiivne õigusteadvus on kuritegude toimepanemise ja kuritegevuse põhjusi. Kuid vaevalt võib nõustuda õigusteadvuse defektide ja kõlbelise vääramisega teineteisest lahtirebimisega. Nad on mõlemad kurjategija anti- või asotsiaalse hoiaku tähtsad komponendid ning ainult koos kuuluvad selle sisse. Muide, vaadeldes õigusteadvuse deformeerumist või defektiivsust kuritegude toimepanemise põhjusena saabki selgeks, missugust kahju tekitavad vead ning õigusliku praktika ebastabiilsus kuritegevusvastases võitluses.

Kuid siinkohal pakub huvi veel üks küsimuse aspekt ja nimelt: defektid õigusteadvuses on tingitud eelkõige selle alaarengust üksikutel kodanikel või mikrogruppidel. Nende defektide seos minevikuiganditega inimeste teadvuses puudub sagedasti üldse. Siit aga järeldub, et kuritegevus-

---

⁹ И.И.Кармелц, А.Р.Ратинов. Правосознание и причины преступности. - "Советское государство и право", 1968, №12, стр. 47-54.

¹⁰ Vt. näiteks Ülevaade Tartu Raudbetoontoodete Tehase ja Tartu Autode Remondi Katsetehase sotsioloogilis-kriminoloogilisest uurimisest aastal 1966. Koost. A. Paltser, I. Rebane. Tartu, 1968, lk. 27-35, 140-143, tabelid 9-28.

¹¹ Vt. И.Рабане. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок. - Уч. зап. ТГУ, вып. 182. Труды по правоведению У. Tartu, 1966, стр. 16-18, 161-172; И.А.Рабане. О конкретных социологических исследованиях и некоторые вопросы советского уголовного права. - Уч. зап. ТГУ, вып. 183. Труды по правоведению. Tartu, 1966, стр. 173-179.

se profülaktikas kuulub tähtis koht õiguslikule kasvatu-
sele. See kasvatus peab rajanema kodanike õigusteadvuse
seisundi uurimisel. Ka säärase uurimisega on meie labo-
ratoorium tegelnud ja teeb seda ka edaspidi.

Senised arutlused toovad meid järeldusele, et kuri-
teo subjekti teadvuses leiduvate minevikuigandite käsit-
lemine kuritegude toimepanemise universaalse põhjusena ei
ole õigustatud ning kujutab endast ühe faktori absoluuti-
seerimist. Küsimuse teadusliku läbitöötamise praegusele
tasemele selline käsitus enam ei vasta.

Kuid, nagu me alguses märkisime, minevikuigandeid in-
meste teadvuses tuleb käsitleda ka kuritegevuse kui massi-
lise sotsiaalse nähtuse põhjuste plaanis. Selles plaanis
tuleb eelkõige küsida, mida annab minevikuigandite kurite-
gevuse põhjuseks tunnistamine praktiliselt.

Minevikuigandite tunnistamine kuritegevuse universaal-
seks põhjuseks ning üldse minevikuigandite absoluutiseerimi-
ne kuritegevuse etioloogias (kuritegevust põhjustavate fak-
torite kompleksis) võib kuritegevusvastast võitlust koguni
kahjustada. Tekib õigustatud küsimus, kas Nõukogude riigi
52. eluaastal tähelepanu teritamine kaugele minevikule ja
kuritegevuse seletamine meie maal kapitalistlikust ühiskon-
nast jäetud raske pärandiga ei kõla justkui enda väljavaban-
damisena - keegi peab ju olema süüdi selles, et kuritege-
vusvastases võitluses ei ole meil saavutatud loodetud tu-
lemusi. Kas aga ülesanne ei seisne pigem selles, et kätte
näidata meie maal toimuvate protsesside ja puudustega meie
enda ettevõtmistes seonduvad asjaolud, mis võimaldavad kuri-
tegevusel püsida ja takistavad edukat võitlust selle vastu,
ning ühtlasi mobiliseerida kõik jõud nende puuduste kõrval-
damisele? Paraku sõandame me kõnelda sellest pahatihti vaid
möödamannes, seoses mingi üksiku kuriteo põhjustega, siis
aga, kui jutt on kuritegevuse kui massilise sotsiaalse näh-
tuse etioloogias, kapseldume me ülimal määral abstraktses-
se vormelisse: minevikuigandid inimeste teadvuses. Tähele-
panu teritamine ainult minevikuiganditele inimeste teadvu-

ses sunnib peale teatava passiivsuse, mõningal määral kogni fatalistliku hoiaku kuritegevusvastases võitluses.

Kõneldes minevikuiganditest inimeste teadvuses kui kuritegevuse põhjusest meie maal kanname me need põhjusted tervinisti ideoloogia, pealisehitise valdkonda. Kuigi pealisehitis on suhteliselt iseseisev, ei ole siiski põhjendatud tema täielik abstraherimine ühiskondlikust olemisest. Vastuvaidlusi tekitab ka kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste ammendamine minevikuiganditega inimeste teadvuses. Ilmselt peab kuritegevuse põhjuste käsitus sotsialistlikus ühiskonnas olema avaram ja hõlmama peale ideoloogiliste ka majanduslikke ning muid ühiskondliku olemisega seoses olevaid põhjusi, kusjuures ideoloogilisi põhjusi endid ei tohi ammendada minevikuiganditega inimeste teadvuses. Seejuures on sotsialistlikus ühiskonnas kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste erikaal siiski äärmiselt suur, kuna kuritegevuse peamine majanduslik põhjus - inimese eksploateerimine inimese poolt - on meil likvideeritud.

Kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste küsimus on eelkõige kriminoloogiline probleem. Kuid tal on ka olulised pedagoogika ja sotsiaalpsühholoogia valdkonda kuuluvad aspektid. Kahjuks on need nõukogude kirjanduses tegelikult alles töötlemata. Veel ei ole konkreetsete sotsioloogiliste meetodite abil uuritud laiahaardeliselt ning igakülgset avaliku arvamuse ning üldse ühiskondliku teadvuse mõju ja selle kanaleid kodanike õigusteadvuse kujundamisel ning selgitatud, kuidas ühiskondlik teadvus üldse ning eriti sotsiaalsete mikrogruppide avalik arvamus kajastub kuritegevuse etioloogias ning kuritegevuse dünaamikal. Meie laboratooriumi sellesuunaliste uurimiste raamid on jäänud meie käsutuses olevate kasinate võimaluste tõttu suhteliselt piiratuks.

Võib esitada järgmise näite.

Sageli kõneldakse meil, kui kaugele me oleme oma arengus juba jõudnud, mida saavutanud ning kellest ette jõudnud.

Sotsialistliku ühiskonna saavutused on tõepoolest tohutud. Aga kui kõneldakse ainult saavutustest ning kodanike õigustest ning seejuures enneaegselt kuulutatakse, et üks või teine nõue on juba täidetud, siis võib tekkida inimesel, kes igapäevases elus ei koge nende nõuete täitmist, arvamus, et tema suhtes ollakse ülekohtune, ning ta hakkab omal käel, oma väärkujutluste kõverpeegliis teostama isiklikus elus kommunismi printsiipe - elama nii, et valimata abinõusid oleksid kõik tema vajadused rahuldatud. Kuritegevuse ühe põhjusena tulebki antud juhul käsitleda teadvuses kajastuvat vastuolu käibeloosungite ja tegeliku elu vahel. Kui eelnevaga seoses kõnelda kuritegevuse profülaktikast, siis tuleb alustada sellest, et saavutada täielik koosõla tegeliku elu üksiknähtuste ja ülesseatud nõuete vahel. On vaja, et kodanik näeks, tunneks ja kogeks tõsisist püüdu nende eesmärkide poole, millest kõneldakse. Elu ise peab kasvata, kasvata igal sammul, isegi igapäevaste pisiasjade abil. Muuseas vajab ümberkorraldamist ka ideoloogilise töö see lõik, mis teenib sotsialistliku vara kaitsmise eesmärki.

Võtame säärase näite.

Nooruk tuleb tehasesse. Hoovil vedelevad läbisegi masinad ja taara, materjalid ja isegi valmistoodang. Tootmiskorpuse seintel kõlksuvad katkised vihmaveetorud, seintelt koorub värvi, värav on luitunud ja lagunemas. Aga uksele on kannitatud loosung: võideldge kõrge tootmiskultuuri ja materjalide ning seadmete säästliku kasutamise eest! Nooruk ei võta seda loosungit tõsiselt. Kuidagi ei jõua tema teadvusse arusaamine, et tegemist on varaga, pealegi sotsialistliku varaga, mille hoidmise eest peavad kõik hoolitsema.

Ning ega ei süvenda arusaamist, et inimese heaolu ja tähelepanelik suhtumine kaaskodanikusse on sotsialistliku ühiskonna elunorm, ka see, kui toitlustamisettevõttes ülipika ootamise järele kuidagi lõpuks teie lauale noad-kahvliid visatakse või kui naisametnik postkontoris ei tunne mu-ret luugi ette kogunevast järjekorrast ja ise telefoni teel

sõbratariga lobiseb, või kui kodanik Tartust Tallinna sõites platskaarti kasutab ja talt juba tund aega enne sihtkohta jõudmist voodipesu ära korjatakse, et vagunisaatjal oleks hiljem vähem tüli. Ei ole raske mõista, et kõige selle tulemusena sadestub nendes, kes säärast suhtumist on ise kogenud, hoolimatus ja jõhkрус kaaskodanike vastu, mille osa kuritegevuse etioloogias ei saa keegi eitada.

Mõni, esimesest pilgust tühisena näiv seik võib tekitada väga suurt kahju ideoloogilises töös. Kas näiteks kodanik, kes viinapoe seinalt loeb, et kaupluse kollektiivile on aukiri omistatud muuseumi ka edusammude eest töötajate kommunistlikul kasvatamisel, ei hakka kahtlema kommunistliku kasvatuses eesmärkides?

Võib näida, et me opereerime üksikjuhtumitega. Ometi on tegemist konkreetsete sotsiaalsete protsesside avaldumisvormidega, mille kulgemisest ühes või teises suunas on tingitud kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjused. Neid protsesse tuleb uurida ning jõuda selgusele selles, milline on nende osa kuritegevuse etioloogias.

Selles plaanis tuleb uurida ke perekonna, kooli ja töökollektiivi ning isiku vahelkordi meie ühiskonnas, et selgitada, missugused sotsiaalsed protsessid kriminoloogias huvi pakuvad. Käesoleva ettekande raamid võimaldavad peatuda vaid mõningail i n d i v i i d i j a t ö ö k o l l e k t i i v i v a h e k o r d a määravail sotsiaalsetel protsessidel.

Igas terves sotsialistlikus kollektiivis on teatavad traditsioonid, arusaamised ühiskondlikest ideaalidest, omaksvõetud kriteeriumid käitumise hindamiseks ning väljakujunenud normid, millest kinnipidamist nõutakse. Kollektiivi avalik arvamus, kogu tema moraalne jõud suunab oma liikmete käitumist.

Kuid kollektiivi mõju inimese teadvusele ja tunnetele on suur eelkõige siis, kui inimene ei ole kollektiivist irdunud ning tema vahekorrad viimasega on normaalsed. Vireleb aga inimene kusagil kollektiivi ääremail, siis on teda raske allutada kollektiivi positiivsele mõjule.

Sotsialistliku ühiskonna põhirakuks on töökollektiiv. Sellesse tuleb inimene perekonnast, koolist või mingist teisest kollektiivist. Lõplikult kujuneb inimese isiksus ning tema vahekorrad kaaskodanike ja üldsusega välja just töökollektiivis, ühiskondlikus praktikas.

Inimese normaalseks, harmooniliseks arenguks on vajalikud kõik kolm astet: perekond, kool, töökollektiiv. Sisseelamine kollektiivi toimub tavaliselt häireteta. Kuid sellest normaalsest arengukäigust on ka kõrvalekaldumisi. Mõnikord koormavad perekond ja kool nooruki teadvust enesearemastuse ja töösse põlgliku suhtumise raske saastaga. See on aga pahatihti pinnaseks, millest kasvavad välja hingelised ebakõlad, trots, endassesulgumine ja tee mitteleidmine töökoha kollektiivi. Kõik see tingib inimese isiksuse väärarengu. Kuid võib juhtuda ka nii, et isegi harmooniliselt arenenud nooruk, kes on kasvanud soodsates tingimustes, ei leia teed töökollektiivi. Sidemed endise keskkonnaga nõrgenevad või katkevad, töökoha kollektiiviga jäävad need aga lõdvaks ning inimene kaotab pinna jalge alt.

Töökollektiivi sisseelamise ja sellega kokkukasvamise probleem on tähtis ka neil juhtudel, kui inimene vahetab elu- ja töökohta. Sellisel korral katkevad sidemed endise kollektiiviga ja ühtlasi lakkab senise keskkonna vahetu positiivne mõju. Kui inimene ei leia seejuures teed uude kollektiivi ja tunneb ennast viimases võõrana, juhtub pahatihti, et ühiskondliku käitumise normid, mida ta pidas enda suhtes kehtivaks seni, kaotavad suuremal või vähemal määral oma reguleeriva toime. On koguni võimalik, et uue töökoha kollektiiv on hoopis enam arenenud, tema teadvus isegi kõrgemal tasemel ning kollektiivi liikmed eesrindlikumad.

Just sellest vaatekohast äratab tähelepanu asjaolu, et l i n n a d e s pannahke meil suhteliselt rohkem kuritegusid toime kui maal. Ometi on linnades kultuuritase seni veel kõrgem, inimese teadlikkus suurem ja kommunistlikud suhted seal on arenenumad.

Kui inimene maalt linna asub, lakkab endise keskkonna ja selle avaliku arvamuse vahetu mõju temale. Aga just see avalik arvamus etendaski varem väga tähtsat osa tema käitumise suunamisel ja endises keskkonnas kujunenud normidest kinnipidamise kindlustamisel. Kontaktide iseloom uue keskkonnaga linnas on aga säärane, et inimese käitumise sotsiaalne reguleerimine on väga lõtv. Inimese suhtlemine linnas on küll elavam, tema kontaktid arvukamad, kuid nad on tavaliselt nõrgemad ning oma iseloomult tihti ebapersonaalsed. Sellepärast on ka nende positiivne mõju inimesele väiksem. Mis puutub töökoha kollektiivisse linnas, siis võib see esitada uustulnukale isegi hoopis kõrgemaid nõudeid kui vana keskkond. Tunnetades aga mahajäämust uuest kollektiivist, mille areng toimub pealegi üsna kiires tempos, võib inimene kaugeneda viimasest üha enam ja tarduda oma arengus. Muide, analoogilise nähtusega võib tegemist olla ka siis, kui inimene elab küll pidevalt samas keskkonnas, kuid kollektiivi areng toimub nii kiiresti, et ta sellele järele ei jõua, jääb maha ning niiviisi irdub kollektiivist. Selle kõige tulemusena võib nõrgeneda või koguni lakata inimese käitumise sotsiaalne reguleerimine ning kujuneda pinnas kuritegevuseks. Nähtavasti on kõigil neil juhtudel enam kui tinglik kõnelda minevikuigandite tungimisest inimese teadvusse kuritegevuse põhjusena. Küsimus seisneb ilmselt nendes ühiskondlikes protsessides, millest sõltub inimese käitumise sotsiaalne reguleerimine. Need protsessid võivad sotsiaalset regulatsiooni kas kindlustada või pidurdada ning koguni halvata. On aga silmanähtav, et õiguslik reguleerimine üksi ei suuda kuritegevust ära hoida, kui teda ei toeta sotsiaalse regulatsiooni muud hoovad.

Kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste uurimine võimaldab välja töötada konkreetse programmi nende põhjuste järkjärguliseks kõrvaldamiseks. See programm peab hõlmama rea organisatsioonilisi vahendeid, mille kohaldamine antud tingimustes, olemasolevate materiaalsete ressursside juures on

võimalik. Igal juhul tuleb aga silmas pidada, et kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste mitmetahulisust ei ammenda vormel "minevikuigandid inimeste teadvuses".

Asudes vaatlema kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse neid põhjusi, mis on seoses ühiskondliku olemisega, peab eelkõige märkima, et kuritegevuse peamise põhjuse - inimese poolt inimese ekspluateerimise - äralangemine ei tähenda, et m a j a n d u s l i k e l t e g u r i t e l kuritegevuse etioloogias ei ole sotsialistlikus ühiskonnas üldse pinda. Luise Vaher kirjeldab romaanis "Päeva palge ees" aastaid ühe kolhoosi elus, mil normipäeva eest antavat vilja mõõdeti grammidega ning kolhoosnikud hulgalt näppasid artellitoodangut selleks, et ära elada. Küll võib aga öelda, et kuritegevus ei tulene sotsialistliku ühiskonna majandusstruktuurist, kuigi kuritegevuse ja selle dünaamika vahel ühelt poolt ning sotsialistliku ühiskonna majandusliku arengu vahel teiselt poolt on teatav sõltuvus. Mõnikord on koguni väidetud, et kuritegevus on ühiskondliku elu kõverpeegel.

Sotsialistlik revolutsioon ning üldse igasugune kultuuriline tõus toob kaasa i n i m e s t e v a j a d u s t e m ä ä r a t u k a s v u , mis progresseerub sedamööda, kuidas vajadusi rahuldatakse. Kuni ei olnud elektrit, aeti läbi peerutulega, ning enne kui avastati televisioon, piisas raadiostki. Nüüd aga nõutakse juba värvilist televisiooni.

Inimeste materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste kasvu ei saa loomulikult pidada minevikuigandiks, vastupidi - see on inimkonna progressi tulemus. Kuid kõigi vajaduste rahuldamiseks puuduvad sotsialistlikus ühiskonnas praegu veel võimalused. Seepärast jaotataksegi siin saadusi mitte vajaduste, vaid töö hulga ja kvaliteedi järgi. See stimuleerib toodangu väljalaset ning sellest on printsipiis ühtmoodi huvitatud nii üksikisik kui ka ühiskond. Kuid üksikisiku ja ühiskonna kui terviku huvide vahel võivad teatavates tingimustes tekkida disproportsioonid, nn. k ä ä r i d , ning siit tulenevad ka mõningad vastuolud sotsialistlikus ühiskonnas,

kuigi nendel vastuoludel ei ole enam antagonistlikku iseloomu.

Need vastuolud sotsialistlikus ühiskonnas on kahtlemata objektiivse iseloomuga ega sõltu inimeste teadvusest, kuigi ühel või teisel viisil, sageli spontaanselt, kajastuvad ka teadvuses ja kutsuvad esile konfliktikoldeid isiklikus elus. Oleks väärt käsitleda neid konfliktikoldeid kui vastuolu kahe ideoloogia - kapitalistliku ideoloogia igandite ja sotsialistliku ideoloogia vahel. Nende konfliktide juured on majanduslikud, tingitud sotsialistlikus ühiskonnas saavutatud majandusliku arengu veel mitte küllalt kõrge tasemest.

Mitteantagonistlikud vastuolud, millest me kõneleme, võivad teravneda selle tulemusena, et sotsialistlikus ülesehitustöös tehakse vigu, ei osata sotsialismi objektiivseid majandusseadusi õigesti kasutada ning kindlustada ühiskondlike protsesside harmoonilist kulgu. Näitena võib esitada subjektivistlike liialdusi katsete näol üle hüpata arengu teatavatest etappidest selleks objektiivsete eelduste puudumisel (individuaalse loomapidamise keelamine jms.), materiaalse huvitatuse printsiibi rikkumist jt. Ühelgi juhul ei tohi aga sotsialistliku ühiskonna arengut käsitleda kui konfliktitult hea muutumist veel paremaks.¹²

Käärid võivad tekkida nii sellest, et materiaalsed vahendid pole küllaldased individuaalsete vajaduste rahuldamiseks, kui ka sellest, et isegi nende vahendite olemasolu korral puuduvad objektiivsed võimalused nende rahuldamiseks. Korra jutustasid ühel suvisel matkal jõuka kalurikolhoosi liikmed, et raha on neil küllalt, kõik, mida saab osta, on juba muretsetud, jääb üle kulutada vaid alkoholi ostmiseks. Raskesti on praegu koguni mõningate kultuuriliste vajaduste rahuldamisega, kuna nende kasv on olnud sõna otseses mõttes tormiline: kohvikutesse on järjekorrad, raamatute tiraazid ebapilisavad, kinopileteid tihti raske saada, teatrisse pää-

¹² vt. И.С.КОН. Указ. соч., стр. 163.

semiseks tuleb mõnikord kasutada isiklikke tutvusi. Eelnevat silmas pidades, arvesse võttes ka korterikitsikusest tingitud perekondlike subtleemiste piiratust, võib küllap vist teha mõningaid järeldusi näiteks huligaansuse etioloogia kohta. Igavus on kahtlemata üks huligaansuse ajendeid.

Kui kõnelda kõigi nende konfliktiseisundite põhjustest, siis ei pääse mööda majanduslikest faktoritest. Et hoiduda sõnast "vaene" (see sõna pole õige), ütleme, et meie maa ei ole veel küllalt rikas. Tootlikud jõud ei ole veel nii võimsad, nagu me seda sooviksime. Ning siin pole mingit seost minevikuiganditega inimeste teadvuses.

Mitteantagonistlikke vastuolusid nõukogude ühiskonnas, eriti aga selle majanduses, ei saa kuritegevuse põhjustena välistada. Võimaluste puudumine rahuldada materiaalseid vajadusi tekitab soovi rahuldada neid illegaalsel teel. Kultuuriliste vajaduste mitterahuldamine tõukab aga mõnigi kord otseselt ebaühiskondliku käitumise teele. Tõsi, nagu muudki välised faktorid, mõjutavad ka majanduslikud tegurid inimese käitumist vaid tema teadvuse, s. t. subjektiivsete faktorite kaudu. Kui nad põhjustavad kuritegeliku käitumise, leiavad nad sagedasti inimese teadvusest eest ka sinna tunginud minevikuigandid - ahnuse, parasitluse, omandamiskire ja egoismi, soovi saada muidu, ilma tööta jne. Nad leiavad eest deformeerunud õigus-teadvuse või vääralt arenenud kõlbelise "mina". Vastaval enamikul juhtudest toimivadki majanduslikud ja ideoloogilised faktorid kuritegevuse põhjustena koos. Juhud, mil inimene nõukogude ühiskonnas paneb kuriteo toime majandusliku kitsikuse tõttu, on ju erandlikud. Kuid küsimuse tuum ei seisne selles. Kui eitada majanduslikke faktoreid kui iseseisvaid komponente kuritegevuse etioloogias, siis tuleb tunnistada, et üksnes ideoloogilistel põhjustel on tähtsus kuritegevuse profülaktikas, majanduslikest ning isegi paljudest organisatsioonilistest abinõudest võib lihtsalt mööda minna. Kuid ideoloogiline töö, mis irdub inimese isik-

likest elukogemustest ning neist reaalsest suhetest, mille osaliseks inimene on, kujuneb tühipaljaks moraalilugemiseks, mille praktiline efekt on üsna tühine. Mitte asjatult ei kõnele NIKP programm töötajate ainelise kindlustatuse kasvust kui kuritegevuse väljajuurimise ühest vahendist.¹³

Majanduslik faktor avaldub kuritegevuse etioloogias veel ühes suunas. Sotsialistlikus ühiskonnas saavutatud majandusliku arengu taseme juures puuduvad seni küllaldased materiaalsed ressursid kuritegevust põhjustavate ja soodustavate asjaolude täielikuks kõrvaldamiseks, kõnelemata kõigi vajaduste täielikust rahuldamisest. Selles valdkonnas võib olla juttu majanduslike tegurite kaudsest osast kuritegevuse etioloogias.

Inimese vajadustest ei tule nii aru saada, et need võiksid kasvada piiramatult ja ühiskond peaks kindlustama nende kõigi rahuldamise. Seda ei suudaks ka kommunism. Sellega seoses ongi hakatud kõnelema inimeste mõistlike vajaduste rahuldamisest kui kuritegevust ärahoidvast faktorist, nende mõistlike vajaduste mitterahuldamisest aga kui kuritegevuse põhjustest.

Kuid otsekohe tekib küsimus, kus on mõistlike vajaduste piir. Kes määrab selle kindlaks? Üksnes vajadustel toidu järele on loomulikud piirid - inimesel ei ole kaht kõhtu. Muudele vajadustele aga on küllap vist võimatu leida sääraseid loomulikke piire. Nii sooviks näitsik kangesti veel kahekümnendat kleiti, sõbrannal on neid üheksateist. Kas on see soov mõistlik? Ilmselt ei ole küsimus mõistlikus piiris, vaid vajaduste struktuuris. Inimeste vajadused ise peavad muutuma ja omandama sisult suurema sotsiaalse väärtuse.¹⁴

Jääb veel peatuda lühidalt kahel küsimusel. Kas on kuritegevus kui massiline sotsiaalne nähtus ning üksikute kuritegude toimepanemine sotsialistlikus ühiskonnas p a r a

---

¹³ Vt. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 98.

¹⁴ Vt. И.С.КОХ. Указ. сов., стр. 291-294.

t a m a t u , teiste sõnadega, kas põhjased meid huvitavas valdkonnas mõjuvad fataalselt? Kuivõrd üksiku kuriteo vahetuks põhjuseks on kuriteo subjekti tahteakt ning kuriteo subjektile on võimalus kuritegu ka mitte toime panna - ta võib valida käitumise mitme variandi vahel - , siis ei ole üksiku kuriteo toimepanemine kunagi paratamatu. Kui vaadelda kuritegevust massilise sotsiaalse nähtusena, siis kehtivad siin nn. statistilised seaduspärasused. Vaatamata sellele, et üksiku kuriteo toimepanemine ei ole paratamatu, on kuritegevuse teatavate põhjuste esinemisel seaduspärane, et teataval ajal ja teatavas kohas pannakse toime ka teatav arv kuritegusid.

Ja teine küsimus. Tehakse vahet mingi nähtuse põhjuse ja seda soodustavate asjaolude vahel. Kas need kategooriad on kohaldatavad ka kriminoloogias? Käesolevas pean piirduma vaid oma seisukoha väljendamisega. Puudub aeg selle argumenteerimiseks. Ma ei kõneleks kuritegevust soodustavatest asjaoludest - need ei ole üldistatavad kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse tasemel. Kuritegude toimepanemist soodustavad asjaolud on aga olemas ja nende all mõtlen ma kõiki sääraseid asjaolusid, mis ei ole või ei tarvitse olla kausaalsed kuriteo subjekti tahteakti kui kuriteo vahetu põhjuse suhtes, kuid objektiivselt teevad võimalikuks kuriteolise tagajärje saavutamise või soodustavad kuriteo toimepanemist.